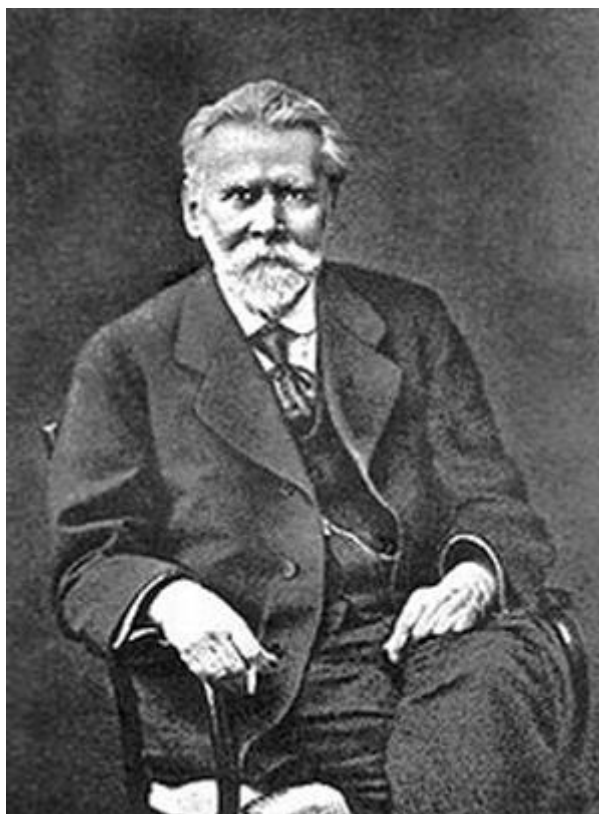

Департамент культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації
Полтавська обласна бібліотека для дітей ім. Панаса Мирного

Провідник між двох культур: Федір Кіндратович Вовк

(із циклу «Особистості Полтавщини»)

Біобібліографічні замальовки в рамках краєзнавчо-туристичного проекту
«GPS-навігатор»

Полтава – 2022

Провідник між двох культур: Федір Кіндратович Вовк (із циклу «Особистості Полтавщини») [Текст] : біобібліогр. замальовки / упоряд. К. О. Калашнікова; текст. ред. Н. М. Піскун; комп. верстка Т. Л. Карнаух; відп. за вип. Н. М. Піскун. – Полтава, 2022. – 12 с. : іл.

Упорядник К. О. Калашнікова

Текстовий редактор Н. М. Піскун

Комп'ютерна верстка Т. Л. Карнаух

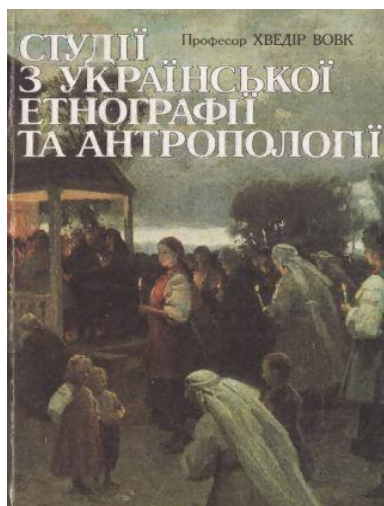
Відповідальна за випуск Н. М. Піскун

Біобібліографічна замальовка присвячена постаті видатного українського дослідника Федора Кіндратовича Вовка, завдяки якому українська археологія та етнографія початку ХХ ст. піднялася на один щабель із найрозвиненішими європейськими народознавчими науками.

Посібник адресований дітям старшого шкільного віку, організаторам дитячого читання, студентам, краєзнавцям і всім тим, хто цікавиться історією України та долями талановитих вихідців з Полтавщини.

«Федір Кіндратович Вовк, усіма своїми думками та почуттями в Україні перебуваючи, бере на себе важку місію – зв'язати українську науку з французькою, і стає на довгі часи чи не єдиним містком, через який наукові думки Західної Європи доходять до нас, і навпаки» (Лев Чикаленко, укр. археолог)

Федір Вовк є одним з найвидатніших представників українського народознавства кінця 19 – початку 20 ст. Ґрунтовні дослідження, виклад теоретичних основ і величезний творчий доробок, що за деякими підрахунками становить понад 600 праць різними мовами, забезпечив науковцю місце в плеяді талановитих українців. Його вважають ученим світового рівня й називають патріархом української етнології.

Дослідження Федора Вовка є безцінним джерелом пізнання історії українців

Федір Кіндратович за життя здобув визнання в міжнародних наукових колах. Був доктором Сорбонни, Каннського й Петроградського університетів, лауреатом премій Годара й Бера, кавалером найвищої нагороди Франції – ордена Почесного легіону, членом понад десятка міжнародних наукових товариств і комісій. Завдяки йому українська археологія та етнографія початку ХХ століття піднялася на один щабель з найрозвиненішими європейськими народознавчими науками того часу.

Дослідження Федора Вовка розвінчували вигадки російських імперських істориків, котрі лукаво доводили, що Україна – це всього лиш «юг Росии», її «окраина», й заперечували існування українського народу, його мови, культури. У своїй праці «Студії з української етнографії та антропології» вчений переконливо доводить, що українці – це окрема група слов'ян, більш споріднена з південними та західними слов'янами й істотно відмінна від інших східнослов'янських народів – росіян та білорусів.

Тож не дивно, що ім'я Федора Вовка тривалий час було під забороною. І сучасні українці, на жаль, мало знають про цю дивовижну особистість. А в той час його постать має бути в одному ряду з такими видатними діячами, як: П. Куліш, І. Пулюй, М. Костомаров, П. Чубинський, І. Франко, М. Грушевський та інші. Настав час належно поцінувати вченого, який прославив Україну на весь світ і присвятив своє життя тому, щоб довести: українська нація – самобутня в антропологічному й етнографічному сенсі, а відтак має право на визнання як окремого народу зі своєю мовою, культурою й своєрідною зовнішністю.

Федір Вовк народився 17 березня 1847 року в селі Крячківка Пирятинського повіту Полтавської губернії. Походив зі старовинного козацького роду. Його батько був учителем та економом у місцевого пана. За свідченнями місцевих жителів, Кіндрат Вовк був людиною надзвичайної чесності та вирізнявся з-поміж односельців демократичністю поглядів на суспільно-політичне життя.

Прагнучи кращої освіти для своїх дітей, разом із родиною переїхав до Ніжина, де син Федір спочатку закінчив гімназію, а потім і ліцей. Згодом юнак вступив до Новоросійського (Одеського) університету. Пізніше перевівся на природничий факультет Київського університету імені Святого Володимира. Вивчав хімію, ботаніку, зоологію, порівняльну анатомію, анатомічну антропологію.

До речі, дослідники відзначають, що початок біографії Федора Вовка напрочуд схожий із біографією не менш видатного українського вченого-дослідника М. Миклухо-Маклая. Їхнім батькам через певні життєві обставини довелося замінити українські прізвища на більш «благородні». Так, Макуха став Миклухою, а Вовк – Волковим (саме так нерідко підписував свої праці Федір Вовк). Згодом обидва навчалися на природничих факультетах університетів (Миклухо-Маклай – Московського, а Вовк – Новоросійського та Київського).

Після закінчення університету Федір Вовк стає активним учасником

київської «Старої громади». Разом із М. Драгомановим, В. Антоновичем, Т. Рильським, П. Чубинським, П. Житецьким бере участь в організації недільних шкіл, виданні літератури українською мовою та збиранні етнографічних матеріалів. Тісне спілкування з яскравими представниками Громади сформувало народницькі погляди Федора Вовка. Антонович же в ці роки став для майбутнього вченого не лише ідейним, а й науковим наставником в антропології та археології.

Протягом 1874-76 років Федір Вовк працює помічником ревізора губернського секретаря й водночас є засновником і дійсним членом Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. У 1874 році бере

Стара громада на чолі з І. Нечуй-Левицьким

участь в організації та діяльності 3-го Археологічного з'їзду, а в наступні два роки разом з Антоновичем працює в археологічній експедиції у Київській та Волинській губерніях.

Однак скоро активна участь громадівців викликала переслідування з боку царського уряду. У вересні 1876 року після виходу сумнозвісного Емського указу та припинення діяльності Південно-Західного відділу Російського Географічного товариства Федір Вовк вирушив до Михайла Драгоманова в Женеву. Там брав участь у підготовці перших номерів журналу «Громада». За два роки повернувся в Київ і, зблизившись з народниками, організував таємний гурток дівчат «Гави». Але через загрозу арешту був змушений знову емігрувати.

1879 року Федір Вовк подорожує по Болгарії, де досліджує етнографію та історію автохтонного українського населення тамтешньої Добруджі. Охоплений невситимою спрагою пізнання нового, він їздить по Європі з міста в місто, аби хоч побіжно ознайомитися з численними етнографічними та

археологічними колекціями в музеях Відня, Рима, Неаполя, Флоренції, Берна, Женеви, Цюріха, Парижа. Водночас пише цілу низку праць з порівняльної етнографії – нового в тогочасній Європі методу систематизації, класифікації та наукової обробки етнографічного матеріалу.

Врешті-решт після довгих поневірянь, у 1887 році, чоловік опинився в Парижі – загально визнаному центрі антропологічної науки. З 1859 року тут діяло Паризьке антропологічне товариство, а з 1879-го при університеті працювала Антропологічна школа, у якій 40-річний український емігрант став студентом, а відтак продовжив розвиватися як науковець.

Йому пощастило також слухати лекції та працювати у Школі вищих досліджень, Музеї історії природи, Музеї Трокадеро. Водночас він ознайомлюється з роботами провідних французьких вчених, які ґрунтуються на синтезі антропології, порівняльної етнографії та археології.

За активної підтримки Луї Манувріє Федір Вовк підготував докторську дисертацію, присвячену еволюції стоп мавпи та людини. Попри таку специфічну тему дослідження, вчений здобув авторитет серед наукових кіл. Це натомість сприяло успіху в популяризації українського питання у західноєвропейському науковому середовищі – в очах своїх сучасників він *«був ніби послом від української нації до культурного світу Європи»*.

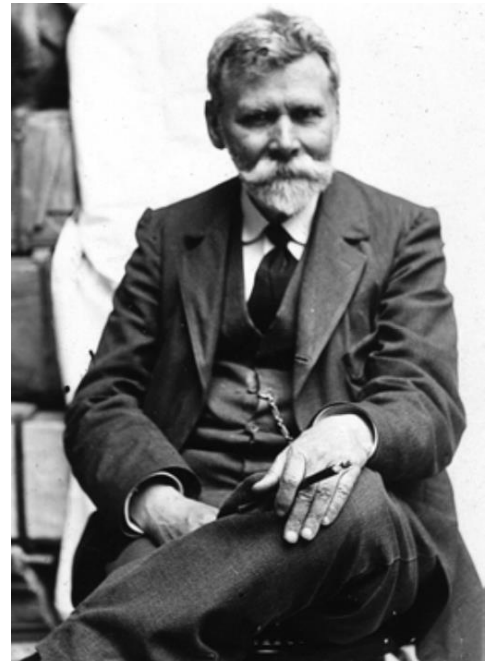
Після успішного захисту дисертації Федір Кіндратович здобув ступінь доктора природничих наук Сорбонського університету. Одночасно зі студіюванням антропологічних наук став діяльним співробітником французького Доісторичного товариства та Товариства наукових екскурсій.

Дослідники відзначають, що перші роботи, присвячені дослідженню фізичних рис українців, почали з'являтися з 1860-х років. Однак лише праці Федора Вовка спиралися на ґрунтовну теоретичну підготовку і ретельно зібраний матеріал. Перебуваючи за кордоном, він започатковує систематичне антропологічне дослідження на теренах України, що дістало підтримку Паризького антропологічного товариства.

Отож Федір Вовк поставив перед собою нелегку мету – поширити

досягнення української науки в західноєвропейських наукових колах. На шпальтах французьких антропологічних часописів публікували його матеріали про останні відкриття антропологів, археологів, етнологів та етнографів в Україні. На зборах Паризького антропологічного товариства Федір Кіндратович розповідав присутнім про знахідки українських археологів (зокрема, золоті гривні з розкопок Антоновича в Києві), зачитував етнологічні статті українських дослідників, розповідав товариству про українські фольклор і традиції.

З часом учений вирішив застосувати свої теоретичні знання на практиці, тож розпочав власну викладацьку діяльність. В 1901 році після заснування в Парижі Російської вищої школи суспільних наук Федір Вовк став одним із перших, кого запросили читати лекції до цієї установи. Дослідника було обрано професором антропології та етнографії. Цю посаду вчений обіймав протягом усього часу існування школи – з 1901 по 1905 роки. Оскільки заклад існував на громадських засадах, Федір Кіндратович працював за мізерну плату.

Федір Вовк

Проживаючи в Парижі, він часто навідувався у Львів. Під час своїх літніх вакацій у 1903-1904 роках читав курси етнографії та антропології у тамтешньому Вільному українському університеті. Заняття супроводжувалися демонстрацією фотографій та предметів побуту.

Паризьке антропологічне товариство доручило Федору Вовку дослідити антропологічні ознаки українського народу. Цю роботу в галузі українського народознавства вчений розпочав завдяки підтримці Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові й особисто Івана Франка, а також місцевої інтелігенції.

Протягом чотирьох літніх сезонів 1903-1906 років Федір Кіндратович збирав інформацію на теренах Західної України та у Сербії. За результатами

цих досліджень була написана стаття «Антропометричні дослід українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. Гуцули». В ній вчений висунув тезу про приналежність гірського українського населення південно-східних Карпат до високорослої темнопігментованої брахікефальної адриатичної раси, поширеної серед південних слов'ян.

У січні 1906 року Федір Вовк отримав офіційний дозвіл російського уряду на повернення до Російської імперії, однак із заборонаю мешкати в Україні. Тоді чоловік оселився в Санкт-Петербурзі, де організував український розділ експозиції Етнографічного розділу тамтешнього Російського музею, а також

Антропологічні вимірювання в Перемишлі, які у вересні 1903 року здійснював Федір Вовк та його помічники

розділ етнографії сучасних арктичних народів, першорядним знавцем якої також був. Водночас викладав антропологію у Санкт-Петербурзькому університеті. Там вчений згуртував навколо себе студентську молодь, а відтак започаткував власну антропологічну школу.

Федір Кіндратович вирізнявся педагогічною демократичністю: дуже швидко допускав своїх учнів до найвідповідальнішої роботи, відряджав їх у самостійні етнографічні та антропологічні експедиції. До того ж, за словами сучасників, він охоче ділився своїми знаннями і думками з кожним, хто виявляв зацікавленість. Це сприяло зближенню вченого з молоддю й давало можливість легко знаходити однодумців для здійснення наукових планів. Власне, саме студенти допомогли Федору Вовку втілити давній задум – розпочати систематичне антропологічне дослідження українського народу.

Підсумком організованих Федором Вовком антропологічних досліджень стала узагальнююча частина «Антропологічні особливості українського народу», що була вміщена у збірнику «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1916 р.). Основу цієї роботи склали матеріали, зібрані вченим та його учнями під час польових експедицій майже по всій етнічній території України (від Галичини до Кубані).

Антропологічний тип українців, за Федором Вовком, визначається темним кольором волосся та очей, високим зростом, круглоголовістю, вузьким обличчям з прямою формою спинки носа.

В історію української етнології Федір Вовк увійшов як ґрунтовний дослідник духовної культури, насамперед, весільної обрядовості. Приміром, всесвітнє визнання отримав після публікації в Парижі своєї праці «Шлюбний ритуал та обряди в Україні». Він одним із перших наголошував на важливості збору та опису предметів матеріальної культури: господарювання, елементів одягу, конструктивних особливостей житлобудівництва, сільськогосподарських знарядь, хатнього начиння тощо.

Не останню роль Федір Вовк відіграв у археології, зокрема в дослідженні палеоліту материкової України. У 1908 році став членом Українського наукового товариства в Києві. Разом зі своїми учнями брав участь у сенсаційному відкритті пізньопалеолітичної стоянки біля села Мізин на Чернігівщині, де було знайдено шедеври мистецтва кам'яної доби: ідоли та стилізовані жіночі статуетки, фігурки тварин, різноманітні прикраси, знаряддя праці тощо.

Федір Кіндратович працював також у галузі історії літератури, архітектури, мистецтва, публіцистики. Зокрема, написав дослідження про дерев'яні церкви. Як історик літератури залишив помітний слід, особливо в праці «Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя».

Попри вагомі досягнення, які принесли йому визнання міжнародної спільноти, Федір Вовк прагнув продовжити наукову та викладацьку діяльність

у Києві. Не випадково ще 1916 року він клопотався про внесення змін в новий статут університету з метою створення окремої кафедри антропології. Зрештою 18 березня 1918 року на засіданні Вченої ради Київського університету його було обрано завідувачем кафедри географії та етнографії.

Це була його давня мрія – побачити рідну землю. Але їй не судилося здійснитися. У 1918 році Федір Вовк повертається в Україну. Та дорогою з Петербурга він тяжко занедужує та після двотижневої хвороби помирає, так і не доїхавши до України. Поховали видатного вченого в передмісті білоруського міста Жлобина на березі Дніпра.

Доля спадщини вченого за радянської влади доволі сумна. Праці його хоч і використовувалися всіма етнографами та антропологами, проте не згадувалися в науковому обігу й не перевидавалися, позначені тавром буржуазного націоналізму. Навіть його портрет, як згадує історик Сергій Сегеда, восени 1972 року було знято з галереї визначних вчених у приміщенні Секції суспільних наук Академії наук.

Нині ж, після кількох десятиріччів нищення української культури, дослідження Федора Вовка стають безцінним джерелом

Пам'ятний знак в селі Крячківка

пізнання минувшини нашого народу. Його наукові розробки стали практичним та теоретичним надбанням сучасної науки, а спадщина в галузі української антропології та етнології досі лишається хрестоматійною.

Аби вшанувати пам'ять видатного земляка, на його честь було перейменовано вулиці в Полтаві та Львові. А в рідному селі Крячківка на Полтавщині встановили меморіальну дошку.

Радимо почитати

Альманах пошани й визнання Полтавщини : 100 видатних особистостей Полтавщини минулих століть. - Полтава : Артполіграфсервіс, 2012. - 207 с. : іл., портр., фотогр.

Білоусько, Олександр Андрійович. Нова історія Полтавщини. Кінець XVIII - початок XX ст. : проб. підруч. для 9 кл. / О. А. Білоусько, В. І. Мирошніченко. - Полтава : Оріяна, 2003. - 264 с. : іл., карти.

Видатні постаті в історії України XX ст. : короткі біограф. нариси / авт. В. І. Гусєв, О. В. Даниленко та ін. - Київ : Вища школа, 2011. - 391 с. : фотогр.

Вовк, Хведір Кіндратович (Проф. ; 1847-1918). Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк; підготовка вид., упоряд. ілюстр., передм. Ю. Іванченка; худож. оформл. І. Динника. - Київ : Мистецтво, 1995. - 335 с. : іл., фотогр.

Даниленко, Олександр Вікторович. Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності / О. В. Даниленко, Л. В. Іваницька та ін.; за ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. - Київ : Книги - 21 , 2007. - 463 с.

Ротач, Петро Петрович. Розвіяні по чужині: полтавці на еміграції : Короткий бібліографічний довідник / П. П. Ротач; худож. З. Ф. Чернявська. - Полтава : Верстка, 1998. - 164 с.

Козюра, Ігор. Довідник краєзнавців 20-30 років XX ст. / І. Козюра // Край. - 2017. - № 157. - С. 7-10.

Мирошник, О. І. Федір Кіндратович Вовк : етнограф, антрополог, археолог / О. І. Мирошник // Край. - 2017. - № 158. - С. 21-22.

Українські дослідники Землі / упоряд. Н. Муніч, В. Серебряй. - Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004. - 127 с. : фотогр. - (Бібліотека "Шкільного світу").

Школа патріота // Позакласний час. - 2019. - № 2. - Школа патріота. - С. 1-32.

Електронні ресурси

Гаврилюк, Юрій. Федір Вовк – дослідник «українсько-руських Карпат» [Електронний ресурс] / Ю. Гаврилюк // Наше слово. – Електрон. дані. – Режим доступу : <https://nasze-slowo.pl/fedir-vovk-doslidnik-ukra-nsko-ruskih-karpat/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Інформаційні матеріали до 170-річчя від дня народження Федора Вовка [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті. – Електрон. дані. – Режим доступу : <https://old.uinp.gov.ua/methodicmaterial/informatsiini-materiali-do-170-richchya-vid-dnya-narodzhennya-fedora-vovka>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Осипчук, Наталія. Федір Вовк – вчений, дослідник української археології, етнографії та антропології [Електронний ресурс] / Н. Осипчук // Кримська світлиця. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=17172>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Сегеда, С. П. Антропологічний доробок Ф. Вовка: сучасний погляд [Електронний ресурс] / С. П. Сегеда. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89391/43-Segeda.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Таран, Олена. Український антрополог Федір Вовк [Електронний ресурс] / О. Таран // Етнографія. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://ethnography.org.ua/content/ukrayinskyy-antropolog-fedir-vovk>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Федір Вовк – вчений, який прагнув прославити Україну : Велич особистості : квітень '16 [Електронний ресурс] : відеозапис телепрограми // YouTube. Ігуна Fagion. – Електрон. дані. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=5Jk0T4uF6Pg>. – Назва з екрана. – Дата публікації : 17.03.2017. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Франко, О. О. Наукова діяльність Федора Вовка [Електронний ресурс] / О. О. Франко // Український історичний журнал. - 2006. - № 3. - С. 42-56. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://history.org.ua/JournALL/journal/2006/3/3.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.

Чутченко, С. О. Випускник чоловічої гімназії при Ніжинському класичному лицей князя Безбородька Хведір Вовк та його внесок у розвиток народознавства [Електронний ресурс] / С. О. Чутченко // Література та культура Полісся (Історичні науки). – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/1765/1/99-26.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23.02.2022.